

Katarzyna Darecka*

 orcid.org/0000-0002-3261-1653

Badania, konserwacja i adaptacja przyziemia ratusza Głównego Miasta Gdańska

Investigations, maintenance and the conversion of the ground floor of the Gdansk Main Town hall

Słowa kluczowe: ratusz Głównego Miasta Gdańska, Komora Palowa, Galeria Palowa, Muzeum Gdańska, średniowieczny strop belkowy

Key words: Gdansk Main Town Hall, the Mooring Fee Chamber, the Mooring Fee Gallery, Museum of Gdansk, Medieval beam ceiling

Dolna kondygnacja ratusza Głównego Miasta Gdańska pierwotnie pełniła kilka funkcji¹. Jej wschodnia część (od przejazdu bramnego na dziedziniec) związana była z miejskim urzędem finansowym. Mieściły się tu przede wszystkim Komory: Palowa i Akcyzowa. W Palowej pobierano opłaty od przybywających i wypływających z Gdańska statków. W Akcyzowej natomiast gdańszczanie płacili podatki za artykuły żywnościowe. Znajdowała się tu też waga miejska służąca do legalizacji wag handlujących w Gdańsku kupców, a w jednym z pomieszczeń nocą czuwali pachołkowie ogniowi, czyli dzisiejsza straż pożarna. Wnętrze dawniej podzielone było ściankami na kilka mniejszych pomieszczeń dostępnych przez odrębne wejścia bezpośrednio z ulicy Kramarskiej, Długiego Targu oraz od podwórza ratusza. Otwory okienne w czasie swojej historii kilkakrotnie zmieniały lokalizację i wymiary.

Przyziemie ratusza przetrwało II wojnę światową bez większych zniszczeń. W latach 1972–2014 funkcjonowała tutaj restauracja „Palowa” (ryc. 1). Od 2015 r. pomieszczenia przejęło Muzeum Gdańska z zamiarem utworzenia nowych przestrzeni ekspozycyjnych.

Prace rozpoczęto od weryfikacji i uzupełnienia dotychczasowych badań: historycznych, ikonograficznych, architektonicznych i konserwatorskich². Po wykonaniu wstępnych sondażowych odkrywek zdecydowano usunąć bezwartościowe współczesne

The ground floor of the Gdansk Main Town Hall originally had several functions¹. The eastern part of that storey (from the gateway passage to the courtyard) was linked to the city finance office. First of all, there were the Mooring Fee and Excise Chambers there. In the Mooring Fee Chamber, fees were collected from ships sailing into and out of Gdansk. In the Excise Chamber, the citizens of Gdansk paid taxes for foodstuffs. There were the town scales there, which were used for the official approval of the scales of the merchants trading in Gdansk, and a room for fire look-outs, a fire brigade of those times, who kept watch at night. In former times, the interior was divided with partition walls into several smaller rooms accessible by different entrances directly from Kramarska and Długi Targ streets and from the town hall yard. In their history, window openings changed their location and dimensions several times.

The town hall ground floor survived World War II without major damage. The “Palowa” restaurant operated there in 1972–2014 (fig. 1). The Museum of Gdansk took over those rooms with the intention of creating new exhibition space in them.

The works began with the review and completion of the previous historical, iconographic, architectural and heritage conservation investigations². Following preliminary test uncoverings, it was decided to remove

* dr, Dział Konserwacji Zabytków, Muzeum Gdańska

* dr, Monument Conservation Unit, Museum of Gdansk

Cytowanie / Citation: Darecka K. Investigations, maintenance and the conversion of the ground floor of the Gdansk main town hall. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2019;58:133-142

Otrzymano / Received: 15.15.2018 • **Zaakceptowano / Accepted:** 03.03.2019

doi:10.17425/WK58GDANSK

Ryc. 1. Komora Palowa w czasie funkcjonowania restauracji „Palowa”. Fot. K. Darecka, 2005

Fig. 1. Mooring Fee Chamber during the times of the “Palowa” restaurant. Photo: K. Darecka, 2005

Ryc. 2. Komora Palowa po usunięciu współczesnych cementowych tynków. W głębi widoczne ślady po pierwotnym wejściu oraz oknie. Fot. E. Grela, 2016

Fig. 2. Mooring Fee Chamber following the removal of contemporary cement plaster. In the background, the remains of the original entrance and window are visible. Photo: E. Grela, 2016

podłogi i posadzki, sufity oraz grube cementowe tynki (ryc. 2). Dzięki temu ujawniono nieznaną dotąd detale architektury i wystroju wnętrza, bądź potwierdzono wcześniejsze przypuszczenia co do nich.

Jednym z najważniejszych odkryć były relikty malowidła ściennego z 1. poł. XV w. ze sceną „Ukrzyżowania”³ (ryc. 3). Odnaleziono je w półkolistej wnęcie na zachodniej ścianie wieży (w pomieszczeniu ulokowanym po zachodniej stronie – przy przejeździe). Pozwoliło to na wyjaśnienie dotąd nieznaną lokalizacji kaplicy ratuszowej prawdopodobnie właśnie w tym miejscu. Jak wiadomo została ona poświęcona pod wezwaniem św. Marcina⁴. Malowidło jest niewielkich rozmiarów (ok. 34 × 25 cm) i zachowało się w niedużym stopniu. Namalowano je w technice temperowej na cienkim, wapiennym tynku. Czytelny jest Ukrzyżowany Chrystus w czerwonym, półkolistym obramieniu. Odślonięto też fragment kolejnej, nowożytnej warstwy z linearnie malowaną niebieską draperią. Prawdopodobnie już w XVI w. zasłoniła ona „Ukrzyżowanie”. W tym samym pomieszczeniu znaleziono też fragmentarycznie zachowany malowany fryz, o prostych, powtarzalnych motywach geometrycznych, znajdujący się tuż pod

Ryc. 3. Wnęka z malowidłem ściennym „Ukrzyżowanie” i fragmentem draperii po pracach konserwatorskich. Fot. D. Kula, 2017

Fig. 3. A niche with the “Crucifixion” wall painting and a fragment of drapes following conservation work. Photo: D. Kula, 2017

worthless contemporary floors, floor toppings, ceilings and thick cement plasters (fig. 2). Owing to that operation, unknown details of architecture and interior decor were discovered, or the previous conjectures about their existence proven correct.

One of the most remarkable discoveries were the remains of a wall painting of the 1st half of the 15th century showing the “Crucifixion”³ (fig. 3). The painting was found in a semi-circular niche on the western tower wall (in a room located by the approach at the western side). Owing to that discovery, the previously unknown location of the town hall chapel was explained and sited probably in that place. The chapel is known to have been dedicated to St. Martin⁴. The painting is small (approximately 34 × 25 cm) and only its small part has survived. It was done as a tempera painting on thin lime plaster. The crucified Christ in a red semi-circular framing is visible. A fragment of the next, 16th century layer with linearly painted blue drapes was also uncovered. This obscured the “Crucifixion” probably as early as in the 16th century. The fragments of a partly surviving painted frieze with simple reproducible geometrical motifs were also found in the same room just under the ceiling (fig. 4). The remains of red paintwork, both on the bricks and the joints, were identified directly on the brick bond. Such a wall finish in the interiors was probably the oldest and dating back to the end of the 14th century; then it was covered with thin plaster and decorative paintings in the 15th century.

The oldest beam ceiling in Gdansk (as demonstrated by dendrochronological investigations⁵) dating back to 1379 was identified and partly uncovered. The ceiling has survived in the western part only (fig. 5). The ceiling is made of straight, roughly treated pine beams in the so-called suspended beam configuration.⁶ Under the beams, probably as a result of timber deflection, a transverse or main floor beam with decoratively bevelled edges was added in the 16th century. Unfortunately, it was not possible to find out if the original ceiling had an underneath planking, or the so-called decking or whether it had any colours. The lack of

Ryc. 4. Fragment malowanego fryzu o motywach geometrycznych z komputerową rekonstrukcją. U dołu widoczne ślady pierwotnego malowania czerwienią zarówno na cegle jak i na spoinach. Fot. D. Kula, rekonstrukcja K. Darecka, 2017

Fig. 4. Fragment of a painted geometric frieze with computer reconstruction. The remains of the original red paint on both bricks and joints can be seen underneath. Photo: D. Kula, reconstruction: K. Darecka, 2017

Ryc. 5. Odslonięty spod współczesnego sufitu strop belkowy z końca XIV w. Stan po pracach konserwatorskich. Fot. K. Darecka, D. Kula, 2016

Fig. 5. Beam ceiling, end of 14th c., uncovered under the contemporary ceiling. The condition after conservation work. Photo: K. Darecka, D. Kula, 2016

Ryc. 6. Gniazdo w ościeżu okna (wyłożone drewnianymi deskami) po belce służącej do blokowania okiennicy. Fot. D. Kula, 2017

Fig. 6. Wood-panelled seat in window framing, left after the beam used for blocking the window shutter was removed. Photo: D. Kula, 2017

Ryc. 7. Na pierwszym planie średniowieczne kamienne gniazdo z wyłobieniem służące do blokowania belką okiennicy. W głębi – nowożytny hak po okiennicy wzmocniony kamiennym blokiem. Fot. D. Kula, 2017

Fig. 7. Foreground: stone seat with a cut; the seat was used for blocking the window shutter with a beam. Background: modern window shutter hook strengthened with a stone block. Photo: D. Kula, 2017

stropem (ryc. 4). Natomiast bezpośrednio na ceglany mątku zidentyfikowane zostały resztki czerwonego wymalowania, które znalazło się zarówno na cegle, jak i na spoinie. Takie wykończenie ścian we wnętrzach było zapewne najstarsze, z końca XIV w., zanim pokryto je cienkim tynkiem i dekoracjami malarskimi w XV w.

Zidentyfikowano i częściowo odsłonięto najstarszy (jak wykazały badania dendrochronologiczne⁵) w Gdańsku strop belkowy z 1379 r. Zachował się on tylko w części zachodniej (ryc. 5). Zbudowany jest z prostych, niedokładnie obrobionych belek sosnowych o układzie tzw. gęstobelkowym⁶. Pod nimi, prawdopodobnie w wyniku ugięcia drewna, w XVI w. dołożono belkę poprzeczną – podciąg z dekoracyjnie szfrazowanymi krawędziami. Niestety nie udało się ustalić, czy pierwotny strop miał odeskowanie od spodu –

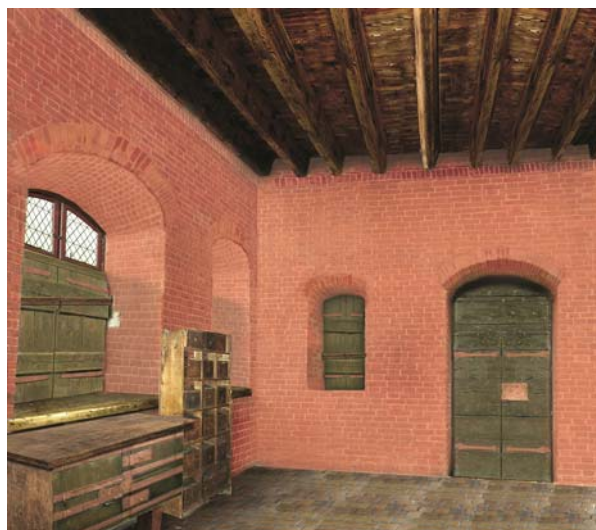
the gap between the transverse beam and ceiling may suggest, however, that the planking was not used. The rooms at the eastern side of the ground floor were provided with cross vaults in the 16th century. Probably, originally there was also a beam ceiling there, but it was located at a higher level than in the rooms at the western side⁷. It is an interesting point that birch bark was found in several places between the ceiling beams and a brick offset (fig. 9). That was a medieval way of isolating timber from a masonry wall.

The marks of former entrances to the town hall ground floor were found. A piece of the main portal to the Mooring Fee Chamber has survived in the eastern elevation, at the Długa Street side. The portal had a pointed-arch shape and was framed with moulded bricks. Another entrance in that wall was located

tw. pułap, albo czy był barwnie opracowany. Jednak brak szczeliny pomiędzy belką poprzeczną a stropem może wskazywać na to, że nie zastosowano odeskowania. Pomieszczenia po wschodniej stronie przyziemia zyskały sklepienia krzyżowe w XVI w. Pierwotnie prawdopodobnie znajdował się i tam strop belkowy, ale wyżej usytuowany niż w pomieszczeniach po zachodniej stronie⁷. Ciekawostką jest odnalezienie brzozonej kory w kilku miejscach pomiędzy sosnowymi belkami stropu a ceglana odsadzka. Był to średniowieczny sposób izolacji drewna od muru.

Udało się odnaleźć ślady dawnych wejść do przyziemia ratusza. Po głównym portalu do Komory Palowej zachował się nawet fragment w elewacji południowej – od ul. Długiej. Miał on wykrój ostrołukowy i obramiony był profilowanymi ceglami. Kolejne wejście w tej ścianie znajdowało się bardziej na zachód i funkcjonowało prawdopodobnie od 2. poł. XVI w. do ok. 1890 r.⁸ Było ono prostokątne i obramione kamieniem. Na podstawie archiwalnej fotografii wiadomo nawet, jak wyglądała stolarka drzwiowa. Miała konstrukcję deskową wzmocnioną od wewnątrz szpungami i zastrzałami o układzie krzyżowym, na co wskazują nabite od lica gwoździe z dużymi łebkami. Pierwotne wejście do Komory Akcyzowej znajdowało się w ścianie wschodniej – od ul. Kramarskiej i zostało w późniejszym czasie w dolnej części zamurowane, a w górnej zamienione na okno.

W ścianie południowej, od strony wnętrza, znaleziono zamurowany średniowieczny otwór okienny o znacznie mniejszych rozmiarach niż obecne. Przy kilku obecnych oknach także udało się zidentyfikować oryginalne fragmenty ościeży. Znaleziono na nich dwa rodzaje gniazd: kamienne i drewniane po belkach służących do zamykania wewnętrznych okiennic⁹ (ryc. 6, 7). Podobne gniazda, ale ceglane, znajdują się

Ryc. 8. Wizualizacja średniowiecznego wyglądu wnętrza Komory Palowej z drewnianym stropem, ceramiczną posadzką, wejściem od ulicy Długiej, oknami przesłanianymi okiennicami i ścianami malowanymi na czerwono. Na podstawie wszystkich badań i analiz opracowała K. Darecka

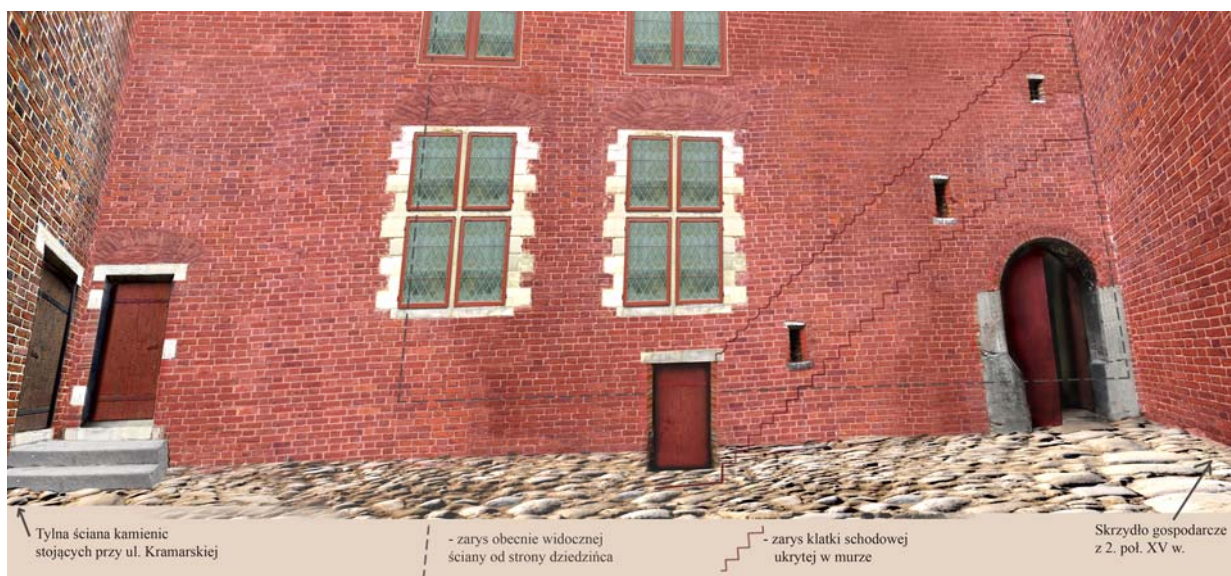
Fig. 8. Visualisation of the medieval interior of the Mooring Fee Chamber with a wooden ceiling, ceramic floor, entrance from Długa Street, windows with shutters, and walls painted red. Prepared by K. Darecka on the basis of all investigations and analyses.

further to the west and was probably in use from the 2nd half of the 16th century to ca. 1890⁸. That entrance was rectangular and stone-framed. Based on the old photograph, it is known what door joinery looked like. The joinery has a plank structure strengthened inside with cross-bracing and angle struts in the cross configuration, which is indicated by large-head nails at the face. The original entrance to the Excise Chamber was located in the eastern wall, at the Kramarska Street side, the lower part of the entrance having been bricked-up later and the upper part converted into a window.

Ryc. 9. Obecny dziedziniec z widokiem na północną – tylną ścianę ratusza. W oknach po lewej stronie zachowane kamienne nadproża z XV w. oraz hak do zawieszania skrzydła okiennego. Fot. E. Grela, 2016

Fig. 9. The present courtyard with the view of the northern (rear) town hall wall. In windows on the left, surviving 15th c. stone lintels and a hook used for hanging a window leaf. Photo: E. Grela, 2016

Ryc. 10. Wizualizacja tylnej ściany ratusza z 2. poł. XV w. (przed wzniesieniem skrzydeł dziedzińca). Widoczny zarys klatki schodowej przebiegającej w grubości muru od Sali Czerwonej do piwnicy i wyjścia na podwórze, po lewej stronie tylna ściana kamienicy stojącej przy ul. Kramarskiej oraz dwa wyjścia: z kamienicy i z przyziemia ratusza (zachowane są po nich kamienne bloki po umieszczeniu haków do zawiasów). Po prawej stronie ściana ówczesnego budynku gospodarczego. Pośrodku dwa okna ze skrzydłami zawieszonymi bezpośrednio w kamiennych obokniach (bez drewnianych obokni). Ceglane ściany malowane były na czerwono. Poziom gruntu był wówczas niższy ok. 150 cm od obecnego. Oprac. K. Darecka

Fig. 10. Visualisation of the rear town hall wall of the 2nd half of 15th c. (before the courtyard wings were erected). Visible is the outline of the staircase running within the wall thickness from the Red Room to the cellar and an exit to the courtyard; left: the rear wall of the tenement house at Kramarska Street and two exits: from the tenement house and from the town hall ground floor (with stone hinge hook blocks surviving). Right: the wall of the janitor's building of the time. Two windows with leaves hung directly in stone window frames (without wooden ones). Brick walls were painted red. The ground level was approximately 150 cm lower than today. Prepared by K. Darecka

w otworach okiennych wieży ratuszowej¹⁰. System taki należy do nielicznych zachowanych i jest jedynym znanym z Gdańska¹¹. Nie wiadomo, czy pod koniec XIV w. okiennice stanowiły jedyne zamknięcie otworów okiennych przyziemia ratusza, czy też jednocześnie od zewnątrz zastosowano oszklenie. Szkło do okien ratuszowych oraz ołów do jego oprawy były kupowane już w 1381/82 r. Rachunki za to znajdują się w Księgach Kamlarskich¹². Jest jednak możliwe, że materiału wówczas tak ekskluzywnego jak szkło użyto tylko do okien reprezentacyjnego pierwszego piętra. Innym rozwiązaniem mogło być zastosowanie szklenia tylko w górnych kwaterach, a w dolnych – okiennic (ryc. 8).

W otworach okiennych powstałych w okresie renesansu zachowały się haki po okiennicach wewnętrznych¹³. Umieszczono je nad kamiennymi blokami stanowiącymi ich wzmocnienie¹⁴ (ryc. 7). Wiadomo, że wówczas na jeden otwór czterokwaterowy (kwatery były wyznaczone przez kamienne podziały) przypadają dwie wysokie okiennice. Te okiennice z pewnością stanowiły tylko dodatkowe przesłonięcie okien – poza szklonymi skrzydłami. Po zewnętrznej stronie otworów okiennych założono wówczas żelazne, kute kraty z kwadratowych prętów. Znany z ikonografii widok ratusza w 1601 r. ukazywał wykończenie krat w kolorze czerwonym. Wykonane badania konserwatorskie potwierdziły, że pierwotnie były one właśnie w tak malowane.

W północnej ścianie ratusza powiększono otwory okienne prawdopodobnie w XV w. Zachowały się po

A bricked-up medieval window opening, much smaller than at present, was found in the southern wall, at the internal side. Original window framing elements were identified close to several existing windows. Two kinds of beam seats were found on that framing, namely stone and timber seats left after the beams used for closing the internal window shutters⁹ (fig. 6, 7). Similar seats, but brick-built, are situated in the window openings of the town hall tower¹⁰. Such a system is one of the very few left, and the only one known in Gdansk¹¹. It is not known if window shutters were the only closure of the window openings at the town hall ground floor towards the end of the 14th century, or rather glazing was used on the outside as well. Glass for town hall windows and lead for glass framing was purchased as early as in 1381/82. The bills for those purchases are kept in the City Finance Books¹². It is possible, however, that a material as exclusive as glass was used only for the windows of the presentable first floor. The use of glazing in the upper lights and of shutters in the lower ones could be another solution (fig. 8).

Internal window shutter hooks have survived in window openings which came into being in the Renaissance¹³. The hooks were placed above stone blocks, which formed their strengthening¹⁴ (fig. 7). It is known that two high window shutters were used for one four-light opening (the lights were delineated by stone dividers) at that time. In addition to glazed leaves, those shutters were certainly an additional window covering only (fig. 15). Forged iron grating made of

Ryc. 11. Okno z 1865 r. po renowacji. Fot. D. Kula, 2017

Fig. 11. Renovated window dating back to 1865. Photo: D. Kula, 2017

Ryc. 12. Wyeksponowane fragmenty średniowiecznego przejścia w grubości muru (okno wykuto w XVI w.). Stan po pracach. Fot. D. Kula, 2017

Fig. 12. Exhibited fragments of a medieval passage within the wall thickness (the window was cut in the 16th c.) The condition after the works. Photo: D. Kula, 2017

Ryc. 13. Pomieszczenie pod wieżą po pracach konserwatorskich. Fot. D. Kula, 2017

Fig. 13. Room under the tower following conservation work. Photo: D. Kula, 2017

nich dwa kamienne nadproża (widoczne w elewacji od strony dziedzińca – dawniej tylnej) umieszczone wyżej od obecnych (ryc. 9, 10). Przy jednym z nich jest dawny hak od zawiasu. Nie jest możliwe, na obecnym etapie badań, jednoznaczne rozstrzygnięcie, czy służył on do zawieszania skrzydeł okiennych umieszczonych bezpośrednio w kamiennym obokniu, czy też okiennic. Ich nieduży rozmiar wskazuje, że raczej nie mogły dźwigać ciężkich okiennic¹⁵. Zawieszanie skrzydeł okiennych bezpośrednio w kamiennym obokniu znane jest głównie z literatury przedmiotu, natomiast w Gdańsku nie zachował się żaden kompletny na to przykład.

Niespotykane w skali Głównego Miasta Gdańska (z uwagi na znaczne zniszczenia w czasie II wojny światowej) jest zachowanie w opisywanych wnętrzach stolarki okiennej z 1865 r. Dane o wymianie okien przyziemia znalazły się w relacjach z posiedzeń rady miejskiej z tego roku drukowanych w prasie. Były to decyzje o przyznaniu środków na wymianę „okien z małymi szybami na większe” w czterech oknach od ulicy Kramarskiej i dwóch od ulicy Długiej¹⁶. Prawdopodobnie chodziło o wymianę okien z oszkleniem szybami oprawionymi w ołowiane listwy na większe szyby oprawione w drewniane szczebliny krzyżowe. Miały one nowatorską wówczas konstrukcję skrzynkową umieszczoną za węgarkami. Skrzydła zawieszono na zawiasach czopowych, a do ich zamykania służyły zakrętki. Przeprowadzone badania konserwatorskie wykazały, że skrzydła okienne pierwotnie malowane były farbą kryjącą w kolorze brązowym, natomiast ościeżnice, słupki, ślemiona i parapety – w kolorze ogrowym (ryc. 11).

square bars was fitted at the external side of the window openings at that time. The view of the town hall known from iconography dated 1601 shows the grating finish in red (fig. 16). The investigations conducted by the conservators confirmed that the grating was originally painted that colour.

Window openings in the northern town hall wall were probably enlarged in the 15th century. Two stone lintels (visible in the elevation at the courtyard side, formerly the rear elevation) located higher than the present lintels (fig. 9–10) have survived. There is an old hinge hook next to one of those lintels. At the present stage of the investigations, it is not possible to clearly determine whether the hook was used for hanging window leaves directly in a stone window frame or for hanging the window shutters. The modest size of the hooks indicates that they could not be used as a support of heavy shutters¹⁵. Hanging window leaves directly in the stone window frame is mainly known in literature on the subject as no complete relevant example has survived in Gdansk.

The preservation of window joinery of 1865 is unusual on the Gdansk Main Town scale (due to heavy damage suffered by the city during World War II). Information about the replacement of ground floor windows is found in the city council session reports printed in the press of that time. Those reports included decisions about funds being awarded for the replacement of “windows with small panes by windows with larger panes” in the four windows at the Kramarska Street side and two at the Długa Street side¹⁶. The point was probably in the replacement of the windows with

W XIV w. w ratuszu funkcjonowały przynajmniej dwie klatki schodowe ukryte w grubych murach. Jedna z nich prowadziła z Wielkiej Sali Rady (tzw. Sali Czerwonej) do piwnicy i do tylnego wyjścia na podwórze. Druga natomiast – z Wielkiej Sali Wety do piwnicy¹⁷. Fragmenty tych przejść ze schodami zachowały się w piwnicy oraz w salach na pierwszym piętrze. Po usunięciu tynków w pomieszczeniach przyziemia natrafiono na wspomniane zamurowane przejścia (ryc. 12). Pozwoliło to ustalić ich pierwotny przebieg. Bardziej interesujące okazało się przejście z Wielkiej Sali Wety, bowiem dwukrotnie zakręcało pod kątem prostym. Próba jego rysunkowej rekonstrukcji wykazała, że było wąskie, dosyć niskie i prawdopodobnie bez żadnych otworów doświetlających. Odmiennie było z przejściem z Sali Czerwonej: o prostym przebiegu i z okienkami na podwórze. Funkcja tych klatek schodowych nie jest jednoznacznie wyjaśniona. Można się jedynie domyślać, że jedną z nich rajcy mogli, zapewne nieoficjalnie, wyjść na tyły ratusza. Druga (ta ciasna i ciemna) być może służyła do przeprowadzania więźniów z cel zlokalizowanych w piwnicy na rozprawy sądowe do Wielkiej Sali Wety.

Kilka ciekawych detali znajduje się również w niewielkim pomieszczeniu pod wieżą (ryc. 13). Przede wszystkim są to pozostałości dawnego otworu drzwiowego w postaci kamiennego obramienia z hakami po zawiasach i fragmentem metalowej zasuw. Pierwotnie było to przejście, które prowadziło bezpośrednio do sieni ratusza¹⁸. Zapewniało ono dogodną i jedyną komunikację z pierwszego – reprezentacyjnego piętra ratusza do Komory Palowej. W pomieszczeniu znajduje się nowożytnie sklepienie krzyżowe z jednymi z nielicznych zachowanych tynków, na których odnaleziono kilka warstw szarego wymalowania. Po usunięciu powojennej stalowej posadzki ujawniły się oryginalne kamienne płyty z wapienia olandzkiego zachowane prawie w całości.

Ryc. 14. Wnętrze połączonej Komory Palowej i Akcyzowej po zakończeniu prac. Fot. D. Kula, 2017

Fig. 14. Interior of the combined Mooring Fee and Excise Chambers after the completion of the works. Photo: D. Kula, 2017

panes framed in lead strips by bigger panes framed in wooden cross pattern muntins. The latter windows had a then-new box structure fitted behind jambs. Window leaves were hung on drive-in hinges, and screw caps were used for closing those leaves. Conservation investigations have demonstrated that the window leaves were originally painted with brown body colour paint, and window frames, mullions, transoms and sills were painted with ochre body colour paint (fig. 11).

In the 14th century, there were at least two staircases hidden between thick walls in the town hall. One of the staircases led from the Great Council Room (the so-called Red Room) to the cellar and to the back exit to the courtyard. The other staircase led from the Great Weta Room to the cellar¹⁷. The fragments of those passages with stairs have survived in the cellar and in the rooms on the first floor. Following the removal of plasters, the bricked-up passages mentioned above were encountered in the ground floor rooms (fig. 12). This has permitted their original course to be determined. The passage from the Great Weta Room turned out to be more interesting as that passage turned at the right angle twice. An attempt to reconstruct the passage by drawing demonstrated that the passage was narrow, quite low and probably without any openings providing additional light. The passage from the Red Room was different: it was straight and had small windows overlooking the courtyard. Those staircases' function is not unambiguously explained. One may only guess that town councillors were able, probably unofficially, to walk out to the rear of the town hall. The other staircase (the cramped and dark one) was perhaps used for escorting prisoners from cells located in the cellar to court hearings in the Great Weta Room.

There are also several interesting details in the small room under the tower (fig. 13). Those are, first of all, the remains of an old door opening in the form of a stone frame with hinge hooks and a metal bolt mark. Originally, that was a passage which led directly to the entrance hall of the town hall¹⁸. The passage was the only and convenient circulation space between the town hall's presentable first floor and Mooring Fee Chamber. In the latter room, there is a 16th century cross vault with some of the few surviving plastered areas, on which several layers of grey paintwork were found. After the post-war steel floor was removed, there appeared original Oland limestone slabs, which have survived almost in their entirety.

In addition to the details presented above, a medieval niche with ceramic unglazed square tile floor was uncovered in the

Poza powyżej przedstawionymi detalami w pomieszczeniach przyziemia odsłonięto średniowieczną wnękę z zachowaną ceramiczną posadzką w formie nieglazurowanych kwadratowych płytek oraz resztki po dawnych ściankach dzielących przestrzeń na mniejsze sale. W ścianie północnej natrafiono na ślad po nowożytnym kominku. Jak wiadomo z dawnych opisów, znajdował się na nim herb Gdańska oraz liczne łacińskie inskrypcje o charakterze moralizatorskim¹⁹.

Prace badawcze zakończono szczegółowymi wytycznymi do dalszego sposobu ekspozycji wnętrz oraz rekonstrukcji wybranych brakujących elementów. W programie konserwatorskim przyjęto zasadę uszanowania wszystkich historycznych faz budowy, czy też przekształceń, i śladów po nich. Elementy bezwartościowe, szkodliwe i nieestetyczne postanowiono usunąć.

Równoległe z prowadzonymi badaniami i w uzgodnieniu z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków powstawał wielobranżowy projekt adaptacji historycznych wnętrz na potrzeby nowoczesnego muzealnictwa²⁰.

W toku prac konserwatorskich wykonano wszystkie niezbędne zabiegi przy ceglanych murach, kamiennym, drewnianym i żelaznym detalu. Było to przede wszystkim oczyszczenie, dezynfekcja i dezynsekcja, wzmocnienie strukturalne i konsolidacja osłabionych partii. Większe, rażące ubytki uzupełniono, natomiast pozostawiono ślady użytkowania i patyny oraz wszelkie pozostałości po dawnych detalach. Nierówności kolorystyczne scalono i zabezpieczono wszystkie powierzchnie. Malowidło ściennie „Ukrzyżowanie”, fragment draperii oraz pozostałe relikty barwne poddano jedynie konserwacji zabezpieczającej, z uzupełnieniem i scaleniem ubytków podłoża ale bez rekonstrukcji warstwy malarskiej²¹. Wytypowane fragmenty ścian w pomieszczeniach pozostawiono jako nietynkowane, z zachowanymi relikdami pierwotnego malowania czerwienią. Pozostałe dawne ściany pokryto cienkim tynkiem – analogicznie jak były one wykończone w późnym średniowieczu i okresie nowożytnym. Pomalowano je na szaro – zgodnie ze znalezionymi oryginalnymi fragmentami. Ściany współczesne, które musiały pozostać ze względu na nową funkcję, pokryto nowym, gładkim tynkiem. Usunięto zamurowania ze średniowiecznej wnęki oraz częściowo z wnęki pierwotnego okna. Ukazano ślady po dawnych wejściach, kłatkach schodowych, gniazda po ryglach do okiennic (ryc. 14). Usunięto przemalowania z krat okiennych, a ubytki uzupełniono czerwienią. Renowacji i modernizacji poddano stolarkę okienną z 1865 r. Między innymi w skrzydłach zewnętrznych wprowadzono współczesne szyby termoizolacyjne. Przywrócono też charakterystyczną dwubarwną kolorystykę. W pomieszczeniach z zachowanymi wieloma średniowiecznymi detalami (stropy, malowidła ściennie, relikty klatki schodowej) zdecydowano, by zrekonstruować posadzkę według wzoru z k. XIV w. znalezionej we wnęce, czyli kwadratowych płytek ceramicznych ręcznie wyrabianych. W pomieszczeniach z nowożytnym sklepieniem

ground floor rooms, and the remains of former walls dividing the space into smaller rooms were found in those rooms. The remains of a 16th–17th century fireplace were encountered in the northern wall. As it is known from old descriptions, there was a coat of arms of Gdansk and many Latin sententious inscriptions on the fireplace¹⁹.

The investigations ended with detailed criteria for the further presentation of the interior and the reconstruction of the selected missing pieces. In the conservation programme, the principle to respect all historic construction phases, their remains or conversions was taken. It was decided to remove worthless, harmful or unaesthetic elements.

A multi-discipline design for the adaptation of the historic interior to the needs of a modern museum was developed in parallel with the investigations and in consultation with the Pomeranian Regional Heritage Conservation Officer²⁰.

In the course of the conservation work, all the necessary procedures were performed on brick walls as well as on stone, wooden and iron details. Those procedures included, first of all, cleaning, disinfection, disinfestation, structural strengthening and the consolidation of weak parts. Large and conspicuous cavities were filled, and the traces of use and patina, and any marks of former details were left in place. Conspicuous colour irregularities were consolidated and all the surfaces protected. The “Crucifixion” wall painting, a piece of drapes and other colourful remains were only subjected to protective maintenance with the base surface consolidation and cavity filling, but without the reconstruction of the paintwork layer²¹. Selected wall fragments in the rooms were left non-plastered with the remains of the original red paintwork. The remaining old walls were covered with thin plaster, the finish they were provided with in the late Middle Ages and in the a 16th–17th century period. As indicated by the original fragments, the walls were painted grey (fig. 14). Contemporary walls, which had to stay in place because of the new function, were covered with new smooth plaster. Brickwork was removed from the medieval niche and partly from the original window niche. The remains of former entrances, staircases and window shutter bolt seats are revealed. The repeated paintwork was removed from the window grating, and missing paintwork was completed with red paint. The 1865 window joinery was renovated and upgraded, including the introduction of contemporary thermally insulated glazing in external leaves. The typical double colour schedule was reinstated as well. In the rooms in which there are a large number of medieval details (ceilings, wall paintings, the remains of the staircase), it was decided to reconstruct the floor according to the 14th c. pattern found in the niche, that is the handmade square ceramic tiles. The stone floor made of Oland limestone, typical of the period, was reconstructed in the rooms with a 16th century cross vault. The slab colours, layout and size were modelled after

krzyżowym zrekonstruowano posadzkę kamienną z wapienia olandzkiego, jaka była typowa dla tego okresu. Kolorystykę, układ i wielkość płyt wzorowano na nawierzchniach zachowanych w kilku pomieszczeniach ratusza. Miejsca, gdzie w średniowieczu przebiegały ściany, zaznaczono w posadzkach poprzez ułożony wątek wnętrza gotyckiego ceglano-muru.

Wszystkie nowe instalacje ukryto pod podniesioną posadzką. Wykonano wentylację sal, nowe oświetlenie, ogrzewanie. W przyległych do ratusza pomieszczeniach umieszczono węzeł sanitarny oraz nowoczesnie wyposażony, klimatyzowany magazyn malarstwa i tzw. pakownię. Cała przestrzeń jest dostępna dla osób niepełnosprawnych. W jednym z historycznych pomieszczeń umieszczono kasę muzealną wraz z niewielkim sklepikiem, w innym szatnię. Uzyskano ok. 150 m² powierzchni wystawienniczej przeznaczonej na ekspozycje czasowe.

Przeprowadzone kompleksowe badania przyziemia ratusza pokazały jakim jest to ważnym etapem inwestycji w zabytkach. Odkryte historyczne detale były ściśle związane z dawnym funkcjonowaniem ratusza – zwłaszcza jego przyziemia, a także władz miejskich w Gdańsku. Stanowią świadectwo dawnego wystroju, technik budowlanych, a nawet pokazują ich rozwój (np. w przypadku okien). Przeprowadzone badania pozwoliły na uzupełnienie historii ratusza oraz na wykonanie graficznych rekonstrukcji pierwotnego wyglądu elewacji i wnętrza pierwszej kondygnacji (ryc. 8, 10). Wyeksponowanie oryginalnych historycznych detali w pomieszczeniach przyziemia podniosło rangę ratusza i podkreśliło jego średniowieczny rodowód.

Przedstawiona realizacja została nagrodzona *Sybillą* za prace w dziedzinie: Konserwacja i Ochrona Dziedzictwa Kultury za 2017 r. przyznanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.

the surfaces surviving in several town hall rooms. The places in which there were walls in the Middle Ages were marked on the floors by means of a brick bond of a Gothic brick wall.

All the new systems are hidden under the raised floor topping. Space ventilation and new lighting and heating systems are installed. Sanitation rooms, an air-conditioned painting store provided with modern equipment, and the so-called packaging room are situated in the rooms adjacent to the town hall. All that space is accessible to persons with disabilities. The museum ticket office with a small shop is located in one of the historic rooms, and there is a cloak room at another space. Approximately 150 m² of an exhibition area for temporary exhibitions was obtained.

The comprehensive investigations in the town hall ground floor have demonstrated how important such investigations are as a stage of capital projects in monuments of architecture. The uncovered historic details are closely linked to the former functions of the town hall, particularly its ground floor, and to the activities of the city authorities of Gdansk. Those details are the evidence of the old decor and construction methods, and even of their development (e.g. in the case of windows). The investigations permitted the completion of town hall history and the development of the graphic reconstruction of the original view of the elevations and the interior of the first storey (fig. 8, 10). Displaying the original historic details in the ground floor rooms enhanced the reputation of the town hall and emphasized its medieval origins.

The project presented in this article was awarded the *Sybilla* prize for the works in the Conservation and Protection of the Cultural Heritage in 2017. The prize was awarded by the Polish Minister of Culture and National Heritage and the National Institute for Museums and Public Collections.

¹ Bartel Ranisch, *Beschreibung Derer Vornähmesten Gebäude in der Stadt Dantzic*, Danzig, ok. 1709, rękopis BGPAN, tłum. Dariusz Kaczor; Karl Hoberg, *Geschichte und Beschreibung des Rathaus der Rechtstadt Danzig*, Danzig, 1857; Edward Klammann, *Opis ratusza Głównego Miasta w Gdańsku na podstawie Inwentarza Bartłomieja Ranischa z około 1709 r.*, „Jantarowe Szlaki”, 1982, Nr 3, s. 23–26; Idem, *Nazwy pomieszczeń ratusza Głównego Miasta w Gdańsku*, „Jantarowe Szlaki”, 1982, nr 4, s. 18–26.

² Obecne badania terenowe we wnętrzach wykonali: Aleksander Piwek, Katarzyna Darecka, Iwona Król, Jan Wiśniewski, Marta Jedlikowska. Badania laboratoryjne: Elżbieta Orłowska, Dorota Sobkowiak, badania dendrochronologiczne: Tomasz Ważny. Koordynację oraz nadzór nad pracami sprawowała K. Darecka z Muzeum Gdańska (dalej MG). K. Darecka, *Okna przyziemia wschodniej części Ratusza Głównego Miasta Gdańska. Analiza historyczno-konserwatorska*, Gdańsk 2015, mpis., MG; A. Piwek, M. Jedlikowska, *Badania architektoniczne pomieszczeń wschodniej części przyziemia (dawna*

Komora Palowa) Ratusza Głównego Miasta Gdańska, Gdańsk 2016, mpis., MG; I. Król, J. Wiśniewski, *Badania konserwatorskie wnętrz przyziemia Ratusza Głównego Miasta w Gdańsku*, Gdańsk 2016, mpis., MG.

Analizie porównawczej i uzupełnieniu wiedzy pomocne były wcześniej wykonane badania: A. Kąsinowski, *Powierzchniowe badania architektoniczne Ratusza Głównego w Gdańsku*, Gdańsk 1964, mpis., MG; J. Gzowski, J. Tarnacki, Z. Maciakowska, *Badania architektoniczne elewacji Ratusza Głównego Miasta Gdańska*, Gdańsk 1992–93, mpis., MG.

³ Z ustnych relacji konserwatora dzieł sztuki Wacława Rasnowskiego wiadomo, że malowidło było znane już w trakcie powojennych prac w latach 60. XX w. Jednak z uwagi na planowaną funkcję gastronomiczną zapadła decyzja o jego zatynkowaniu. Nie zachowała się żadna dokumentacja z tymi danymi.

⁴ K. Hoberg, op. cit., s. 7.

⁵ T. Ważny, *Analiza dendrochronologiczna drewna z ratusza Głównego Miasta w Gdańsku*, Toruń 2015, mpis., MG.

- ⁶ Jan Tajchman, *Stropy drewniane w Polsce. Propozycja systematyki*, Warszawa 1989, s. 21.
- ⁷ Prawdopodobne gniazda po belkach tego stropu zidentyfikowano na inventaryzacji z 1958 r. (Anna Henschel, *Inwentaryzacja Sali Białej, Gdańsk, Ratusz Głównego Miasta*, 1958, maszynopis (mpis.) i rysunki, NID). Znalazły się one ponad obecną posadzką Wielkiej Sali Wety (pomieszczenie bezpośrednio nad Komorą Palową i Akcyzową). Zatem pierwotny poziom zarówno posadzki, jak i poniższego stropu musiał być wyżej usytuowany. Takie umiejscowienie posadzki sugerują również schody do Wielkiego Krzysztofa, które znajdują się w tej Sali.
- ⁸ Ponieważ ściany były parokrotnie naprawiane, przelicowywane, a wszystkie otwory przerabiane, trudno jest ustalić ich pierwotną formę, jak i datowanie. Pomocna w tym jest analiza ikonografii dot. ratusza, ale nawet wówczas nie wszystkie detale dają się jednoznacznie wyjaśnić.
- ⁹ Kamienne gniazda znajdują się w oknie od strony wschodniej i w oknie od strony północnej, natomiast drewniane – od strony południowej. Zarówno jedno, jak i drugie powstały pierwotnie w średniowieczu. Niestety nie udało się ustalić, dlaczego zastosowano dwa rodzaje gniazd i czy któreś z nich są nieznacznie starsze.
- ¹⁰ K. Darecka, *Okna w Gdańsku od średniowiecza do współczesności. Stolarka, oszklenie, okucia*, Gdańsk 2016, s. 38, 39.
- ¹¹ Wiadomo, że podobne detale zachowały się też w wieży mieszkalnej w Siedlęcinie. Za: J. Tajchman, *Stolarka okienna w Polsce. Rozwój i problematyka konserwatorska*, Warszawa 1990, s. 8, il. 5.
- ¹² J. Gzowski, J. Tarnacki, Z. Maciakowska, *Badania architektoniczne...*, op. cit., s. 14; idem, *Wyniki najnowszych badań architektonicznych ratusza Głównego Miasta w Gdańsku (w: Ratusz w miastach północnej Europy*, red. S. Latour, Gdańsk 1997, s. 108.
- ¹³ Haków nie ma przy otworach okiennych wykutych w XIX w.
- ¹⁴ W ten sposób w Gdańsku powszechnie wznaczniano miejsce zamocowania haków zawiasów do okiennic oraz do drzwi.
- ¹⁵ Analogiczne haki zachowały się w oknie Katowini od strony wsch.
- ¹⁶ „Danziger Dampfboot”, nr 168, z dnia 21.07.1865.
- ¹⁷ Jak wiadomo z przekazów historycznych, w piwnicy zlokalizowane były cele więzienne. Być może zatem przejście służyło do przeprowadzania więźniów na rozprawy sądowe.
- ¹⁸ W XVII, a potem w XVIII w. wymieniano portale i przedproża przy głównym wejściu do ratusza, a tym samym przebudowano schody w sieni. W efekcie tych działań opisywane, zamurowane przejście prowadzi obecnie w większości w zamurowaną przestrzeń pod schodami.
- ¹⁹ K. Hoburg, op. cit., s. 32. Inskrypcje w tłumaczeniu (Dariusz Kaczor): *Bądź czujny; Ani handel nie może być bez bezpieczeństwa, ani bezpieczeństwo bez ochrony, ani ochrona oraz utrzymanie portu nie mogą być zagwarantowane bez opłat portowych; natomiast po środku gzymstu w godle miasta zamiast jednego lwa następująca inskrypcja: Dwie rzeczy winni jesteście państwu: pracę oraz pieniądze.*
- ²⁰ J. Wasiluk, *Przebudowa ze zmianą użytkowania pomieszczeń Komory Palowej w Ratuszu Głównego Miasta Gdańska oraz pomieszczeń pomocniczych w kamieniczkach przy ul. Kramarskiej na potrzeby MHMG. Projekt budowlany*, Gdańsk 2016, mpis. i rys., MG; Tomasz Celewicz, *Projekt wykonawczy przebudowy komory palowej*, Gdańsk 2017.
- ²¹ I. Król, *Dokumentacja konserwatorska prac przy malowidle ściennym „Ukrzyżowanie”. Ratusz Głównego Miasta Gdańska, przyziemie*, Gdańsk 2016, mpis., MG.

Streszczenie

W 2015 r. Muzeum Gdańska przejęło pomieszczenia dolnej kondygnacji Ratusza Głównego Miasta Gdańska z zamiarem utworzenia nowych przestrzeni ekspozycyjnych.

Dzięki przeprowadzonym kompleksowym badaniom oraz pracom konserwatorsko-remontowym ujawniono nieznane dotąd detale architektury i wystroju wnętrza. Jednymi z najważniejszych odkryć były relikty malowidła ściennego z 2. ćw. XV w. ze sceną Ukrzyżowania oraz najstarszy w Gdańsku strop belkowy z lat 1379–80. Poza tym: średniowieczne wnęki, otwory okienne i drzwiowe, fragmenty posadzek, zamurowane przejścia i klatki schodowe. W toku prac konserwatorskich wykonano wszystkie niezbędne zabiegi przy reliktach malowideł ściennych, ceglanych murach oraz kamiennym, drewnianym i żelaznym detalu. Renowacji i modernizacji poddano stolarkę okienną z 1865 r. Wszystkie nowe instalacje ukryto pod podniesioną posadzką. Wykonano wentylację sal, nowe oświetlenie i ogrzewanie. W jednym z pomieszczeń umieszczono kasę muzealną wraz ze sklepikiem, w innym szatnię. Uzyskano ok. 150 m² powierzchni wystawienniczej przeznaczonej na ekspozycje czasowe.

Abstract

In 2015, the Museum of Gdansk took over the rooms at the bottom storey of the Main Town Hall of Gdansk with the intention of creating new exhibition space in them.

Owing to extensive investigations as well as maintenance and repair work, unknown architectural details and interior decor were revealed. One of the greatest discoveries was the remains of the wall painting with the scene of Crucifixion dating back to the second quarter of the 15th century and the oldest beam ceiling in Gdansk, dating back to 1379–80. Apart from these, medieval niches, door and window openings, floor fragments, bricked-up passages and staircases were discovered. In the course of the conservation work, all the necessary procedures were performed on the remains of wall paintings, brick walls, and on stone, wooden and iron details. The 1865 window joinery was renovated and upgraded, and all new systems were hidden under the raised floor. Space ventilation and new lighting and heating systems were installed. The museum ticket office with a small shop is located in one of the rooms, and there is a cloakroom at another space. Approximately 150 m² of an exhibition area for temporary exhibitions was obtained.